

не до введення норм регулятивного характеру, наявних в праві США і Великобританії.

Ключові слова: авторське право; суміжні права; мережа Інтернет; міжнародний досвід; вільне використання творів

Keywords: copyright; related rights; Internet; international experience; free use of works

*Ємельянова Людмила Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент, директор
Миколаївського юридичного коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ВИНИ У ПІСЛЯКЛАСИЧНОМУ РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Римська юриспруденція загального поняття вини не виробила і відповідно у нормах римського права воно закріплене не було. Головна увага приділялась окремим видам вини, причому головний поділ лежав між умислом і необережністю (необачністю), як таким, що істотно відрізняються один від одного самим ставленням порушника до своїх дій. Вказаний підхід ускладнює визначення вини як категорії, що могла бути пов'язана давньоримськими договірними зобов'язаннями.

Умисел (*dolus*) – найбільш важка вина: особа навмисно спричиняє шкоду іншому. Ця форма вини була більш характерною у Римі для публічного права, а у приватному праві частіше була пов'язана з деліктами.

Однак «*dolus*» зустрічалась і в договірному праві. Зокрема, така вина мала місце, якщо будь-кого при укладенні договору навмисно вводили в оману, застосовували неприпустимі засоби у ході проведення переговорів перед угодою, шахраювали тощо [1, с.112].

Але все ж таки більш характерною для порушень в сфері договірного права була «*culpa*».

Буквально цей термін з латини перекладається як «вина», але римськими правниками, зазвичай, трактувалося як необачність, необачна вина, незловмисна провинність, що завдала збитки [1, с.94].

За час розвитку системи контрактів в Римі і у зв'язку із зміною підходів до визначення підстав і принципів відповідальності за порушення зобов'язань класифікація вини зазнала змін.

Так, в розвиненому (класичному) праві склалася досить складна система видів вини, які враховувалися в тій або іншій ситуації при тому або іншому виді договору.

При кодифікації Юстиніана була зроблена спроба упорядкувати ці положення і встановити уніфіковані правила.

І хоча не можна стверджувати, мабуть, що все було спрощено до межі, але з'явилась можливість більш чітко класифікувати вину, виокремити характерні ознаки окремих її видів, чітко розмежувати одну від одної.

Як здається класифікація видів вини у, так званому, «післякласичному римському праві» (у праві Юстиніана) мала виглядати таким чином.

По-перше, розрізняли два головних, визначальних ступені вини (culpa): «culpalata» та «culpalevis».

«Culpalata» – тяжка вина, груба необачність, груба необережність – на думку римських правників, мала місце тоді, коли порушник не виявляв елементарної турботливості, звичайної передбачливості, якої можна було очікувати від кожного пересічного суб'єкта, так званого «середнього» хазяїна.

Така вина враховувалась тільки в контрактах «bonaefidei» [2, с.18 – 19], де їй надавалося значення «dolus».

З цього приводу Цельз міркував так: «Висловлювання Нерви про те, що дуже груба вина є умислом, не подобалося Прокулу, а мені воно здається дуже правильним. Бо якщо хтось не виявляє турботливості в тій мірі, в якій цього потребує природа людей, то він визнається таким, що діє на шкоду іншим (хіба що він турбувався про здане на зберігання характерним для нього чином) [3, с. 267], бо не відповідають вимогам добросовісності дії того, хто докладає менше зусиль (щодо переданих йому на зберігання речей), ніж стосовно своїх речей...» (Дігести Юстиніана. 16.3.32).

Отже, в даному випадку culpalata(важка вина, груба необережність, очевидна недбалість) практично, оцінюється так само, як і «dolus».

Таким чином, на конкретному прикладі Цельзом зроблено узагальнення, яке дозволяє встановити ставлення римських правників до визначення співвідношення «culpalata» і «dolus».

В результаті маємо достатньо чітке підтвердження тези про те, що розмежування цих двох форм вини у римському праві (як і сучасному цивільному праві) не мало принципового значення.

Що ж стосується «culpalevis», то вона трактувалася як «легка вина» або «легка недбалість», «необачливість», тобто – не виявлення турботливості, якої можна очікувати від дбайливого господаря, «доброго хазяїна».

Складнощі в оцінці *culpa levis* (легкої вини) були пов'язані з тим, що тут використовувались два критерії оцінки ставлення порушника договору до своїх дій: абстрактний та конкретний.

Загальним правилом було врахування абстрактного критерію – міри передбачливості, турботливості, властивості кожному доброму, турботливому господарю, «батьку родини».

Це називалось «*culpa levis in abstracto*».

Враховувався такий різновид легкої вини в контрактах, де зобов'язання були в інтересах боржника. Наприклад, той, хто прийняв майно на зберігання відповідав за шкоду, що виникла в процесі зберігання, якщо договір був оплатним, а він (зберігач, тобто, у даному випадку боржник, що отримав плату за виконання обов'язків) не виявив турботи, характерної для доброго хазяїна.

Іншим різновидом легкої вини була «*culpa levis in concreto*».

Тут враховувалось те, як боржник піклується про свої власні справи (*diligentia quam suis*). Наприклад, у договорах товариства, поруки, деяких інших, боржник вважався таким, що порушив договір та винним в порушенні, якщо він ставився до виконання обов'язків за контрактом гірше, ніж до своїх власних справ. При цьому за однакове безтурботне відношення до своїх та чужих справ він, як правило, не відповідав. Якщо тільки його ставлення до виконання обов'язків не переходило в грубу необачність [4, с. 326].

У юридичній романістичній літературі зверталось увагу на відсутність певності розуміння того як самі римські правники трактували *diligentia quam suis*.

Також висловлюється сумнів у тому, що поняття *culpa levis* взагалі було відоме правникам класичного періоду, оскільки воно могло бути сформованим вже у «Юстиніанову добу» [5, с. 91].

Співність цього питання пов'язують з тим, що багато класичних текстів було віддано переробці у IV – V ст. з позицій тодішніх дослідників, які помітно поступалися «класикам» у глибині аналізу. Конкретний момент формулювання теоретичних положень не має значення. Це пов'язано з особливостями методології римської юриспруденції, котра надавала перевагу не розробці абстрактних теоретичних положень, а насамперед, використовувала казуїстичний метод [6, с. 200 – 201].

Тому цілком виправданим здається виходити з тих трактувань категорій і понять, котрі виникли, фактично існували, вживалися (чи малися на увазі) на більш ранніх етапах розвитку римського права, але набули характеру дефініцій, визначень вже у більш пізні часи – післякласичний період, під час тлумачення та коментування глоссаторами тощо. Первісним матеріалом тут є

першоджерела, але при неповноті чи деформації таких є можливим доповнення їх положеннями, тлумаченнями тощо, які містяться у творах інтерпретаторів.

Продовжуючи аналіз видів вини за римським правом, варто звернути увагу на те, що крім умислу та грубої і простої необережності, які відомі також більш пізнім правовим системам, римська правова думка і практика розрізняли ще декілька різновидів вини («culpa»), котрі практично невідомі сучасному праву (або не вживаються у законодавстві) у якості самостійних категорій.

Це, зокрема, «culpa levis simma» – щонайлегша вина, найлегша необачність.

Трактувалася вона як провина у недосвідченості. Враховувалась така вина в тих випадках, коли вимога наявності певних навичок була однією з умов договору.

Зокрема, як підкреслював Цельз: «За недосвідченість треба відповідати, якщо взявся за справу як майстер цієї справи» (Дігести Юстиніана. 19.3.9).

Крім того, являють інтерес такі види вини (culpa), як необережність при виборі особи (culpa in eligendo) та необережність при здійсненні нагляду (culpa in inspiciendo).

Незвичайність цих видів вини в тому, що вони були умовою відповідальності за дії третіх осіб.

Наприклад, із врахуванням такого виду вини визначалася відповідальність хазяїна майстерні в договорах найму послуг. В даному випадку сам він роботу не виконував. Виготовляли речі його раби, але він вважався винним в порушенні зобов'язання (при неналежному виконанні роботи, здійсненні послуг), бо виявив недбалість при здійсненні нагляду за тими, хто конкретно виконував роботу, яка була предметом договору (Дігести Юстиніана. 19.2.13.5). Деякі романісти слушно наголошують на тому, що питання про те, чия саме вина – боржника за договором чи виконавця – є тут умовою відповідальності, було і залишається дискусійним [7, с.131].

Тут йдеться про вину боржника, оскільки він, як зобов'язана за договором сторона, мусив забезпечити його належне виконання і у всякому разі мав потурбуватися про інтерес кредитора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барташек М. Римское право (понятия, термины, определения) / М. Барташек. – М., 1989. – 448 с.
2. Седаков С. Ю. Развитие контрактов в римском праве / С. Ю. Седаков // тез. докл. на теор. конф. аспирантов института государства и права Московского юридического института. – М., 1991. – С. 15 – 27.

3. Перетерский И. С. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории составления и общая характеристика / И. С. Перетерский. – М., 1956. – 456 с.
4. Римское частное право / под. ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. – М., 1997. – 584 с.
5. Санфилиппо Ч. Курс римського частого права / пер. с итал. – М. : БЕК, 2000. – 400 с.
6. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи : Східна традиція / Є. О. Харитонов. – Одеса : Юрид. літ., 2000. – 260 с.
7. Харитонов Є. О. Приватне право у Стародавньому Римі / Є. О. Харитонов. – Одеса : Бахва, 1996. – 160 с.

Ключові слова: вина, римське право, відповідальність, боржник, контракти.

Keywords: wines, Roman law, liability, debtor, contracts.

***Жебровська Кристина Артаківна,**
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

УНІФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Уніфікація європейського приватного міжнародного права відображає процес розширення інтеграції в рамках ЄС. Уніфікацію міжнародного приватного права в ЄС розглядають як «процес правової реформи, яка, ґрунтуючись на принципах повного або часткового зближення (апроксимації) європейського приватного колізійного, конфліктного, матеріального та процесуального права, орієнтується на інтернаціоналізацію або європеїзацію міжнародного приватного права в межах держав-членів ЄС» [1, с. 57].

Справедливо зазначається, що «міждержавна інтеграція у рамках ЄС є інтегративним процесом, компонентами якого є економіка, політика, право, що нерозривно пов'язані між собою. Економічна міждержавна інтеграція є проявом процесу інтернаціоналізації господарського життя, який знаходить своє вираження у зближенні національних економік та створенні передумов до спільного вирішення економічних проблем» [2, с. 16, 17].

Розширення сфери дії міжнародного приватного права в ЄС отримало назву «європеїзація міжнародного приватного права» (або комунітаризація європейського приватного права), з'явилася нова галузь – європейське міжнародне приватне право. Під європеїзацією міжнародного приватного права розуміють не тільки прийняття безпосередньо джерел права ЄС, що